

спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Д. О. Захаров. – Х., 2006. – 20 с.

11. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, внесений на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України (реєстраційний номер 3456-д від 18.11.2005 р.): за станом на 01.04.2009 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

12. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, підготовлений робочою групою Секретаріату Президента України: за станом на 01.04.2009 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Анотація

Гаргат-Українчук О.М. Правові презумпції у кримінально-процесуальному законодавстві України. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу поняття і особливостей правових презумпцій, які застосовуються у кримінальному судочинстві України на сучасному етапі розвитку суспільних відносин.

Ключові слова: презумпція, законність, добропорядність, невинуватість.

Аннотация

Гаргат-Украинчук О. М. Правовые презумпции в уголовном процессе Украины. – Статья.

В статье анализируются понятие и особенности правовых презумпций в уголовном судопроизводстве Украины на современном этапе развития общественных отношений.

Ключевые слова: презумпция, законность, добропорядочность, невиновность.

Summary

Gargat-Ukrainchuk O. M. Presumptions of law in the criminal legislation of Ukraine. - Article.

The article is devoted to the analysis of concept and features of presumptions of law, which are used in the criminal legal proceeding of Ukraine on the modern stage of development of public relations.

Keywords: presumption, legality, goodwill, guiltlessness.

Б.М. Дердюк

старший викладач

кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

Івано-Франківського факультету
Національного університету

«Одеська юридична академія»

РІШЕННЯ СУДУ У СПРАВАХ НЕОСУДНИХ ТА ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ

Конституція України в статті 3 проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Це положення є нормативно-юридичним фундаментом гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні, що зумовлено прагненнями до побудови демократичної, соціальної, правової держави. Найбільш уразливою та найменш захищеною в правовому аспекті категорією населення країни є особи, що страждають психічними розладами. Водночас, вони є соціально небезпечними через вірогідну схильність до вчинення правопорушень та суспільно небезпечних діянь.

У зв'язку з цим для теорії і практики очевидна актуальність проблем удосконалення якості судового розгляду справ щодо неосудних та обмежено осудних осіб.

Дослідження окремих питань, прийняття судом рішення у справах неосудних та обмежено осудних осіб проводилось у працях А.В. Смирнова, К.Б. Калиновського, С.Л. Шаренко та інших вчених.

Завдання нашого дослідження полягає у проведенні комплексного аналізу рішень суду у справах неосудних та обмежено осудних осіб.

Метою є виявлення недоліків, усунення яких забезпечить ефективно врегулювання провадження по цій категорії справ. Особливої актуальності така проблема набуває зараз, коли триває робота над прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України.

У справах неосудних та обмежено осудних осіб суд може винести одне з наступних рішень:

1) вирок – коли буде встановлено, що особа під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними (ст. 20 КК України).

В цьому випадку обмежена осудність враховується судом при призначенні покарання.

2) ухвалу (постанову) про застосування примусових заходів

медичного характеру – коли буде встановлено, що особа вчинила суспільно-небезпечне діяння в стані неосудності або обмеженої осудності або після вчинення злочину захворіла на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання (ст. 421 КПК України).

В цьому рішенні окрім відображення відповідей на питання, зазначені в ст. 420 КПК України: чи мало місце суспільно небезпечне діяння, з приводу якого порушено кримінальну справу; чи вчинене це діяння особою, щодо якої розглядалася справа; чи вчинила ця особа діяння в стані неосудності (обмеженої осудності); чи слід застосовувати до неї примусові заходи медичного характеру і які саме, має міститися: 1) формулювання суспільно небезпечного діяння, визнаного судом встановленим; 2) посилення на перевірені в судовому засіданні докази; 3) мотиви прийнятого рішення.

Призначаючи примусове лікування, суду необхідно винести ухвалу (судді – постанову) про скасування, з часу доставлення неосудного (обмежено осудного) до лікувального закладу, запобіжного заходу, якщо його було застосовано.

3) ухвалу (постанову) про закриття кримінальної справи – коли суд визнає непотрібним застосувати примусові заходи медичного характеру (ст. 421 КПК України).

В цьому випадку суд вправі передати особу на піклування родичам чи опікунам за обов'язкового лікарського нагляду.

4) ухвалу (постанову) про направлення справи для досудового розслідування – якщо неосудність або обмежена осудність особи на момент вчинення суспільно небезпечного діяння або на час розгляду справи не встановлена (ст. 421 КПК України).

5) ухвалу (постанову) про закриття справи – якщо вчинення суспільно небезпечного діяння особою, щодо якої розглядається справа, не буде доведено (ст. 421 КПК України).

Як зазначають А.В. Смирнов та К.Б. Калиновський, за наявності загальних підстав для закриття кримінальної справи, суд виносить відповідну постанову незалежно від наявності і характеру психічного захворювання особи. У цих випадках він також відмовляє в застосуванні примусових заходів медичного характеру [3, с.669]. Разом з тим, як

видається у разі закриття кримінальної справи за цими підставами, суд відповідно до ч. 6 ст. 94 КК України, може передати психічно хворого на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом.

Особливої уваги в контексті досліджуваних проблем займають питання винесення ухвали (постанови) про застосування примусових заходів медичного характеру. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 420 КПК України суд в нарадчій кімнаті, окрім інших, вирішує питання чи слід застосовувати до особи заходи медичного характеру і якщо слід, то які саме.

Як вдало зазначається в літературі, рішення про застосування примусового заходу медичного характеру не може бути прийнято, якщо в процесі судового розгляду:

1) не доведено факт діяння, яке тягне за собою кримінальну відповідальність;

2) не доведено, що дана особа скоїла діяння у такому хворобливому стані психіки, який позбавляв її здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними, і в силу чого вона визнана осудною. Примусові медичні заходи до цієї категорії осіб застосовуються лише у разі виникнення в них, вже після вчинення діяння, такого хворобливого розладу психічної діяльності, котрий позбавляє їх здатності усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними і тим самим перешкоджає їх участі у судовому засіданні;

3) доведено, що в особи, неосудної внаслідок тимчасового розладу психічної діяльності, психіка нормалізувалася на момент розгляду справи у суді. У цьому випадку відсутній об'єкт застосування лікувальних заходів (медичний критерій суспільної небезпеки). А будь-яке обмеження свободи особи, у якої відновилася здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними, буде сприйматися такими особами як покарання, що суперечить меті примусового лікування. У той же час у такої особи можуть виявитися неспсихотичні розлади;

4) доведено, що особа не є суспільно небезпечною, хоча виявляє хворобливий розлад психічної діяльності, який виключає здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. Це можливо у випадку такого погіршення психічного стану або приєднання супутньої патології,

завдяки якій хворий втрачає здатність до будь-яких дій і потребує постійного стороннього догляду;

5) встановлено, що дія, скоєна даною особою, хоча формально і містить ознаки діяння, передбаченого кримінальним законодавством, але через його малозначущість не виявляє суспільної небезпеки або втратила суспільну небезпеку на момент розгляду справи у суді [2, с.4].

Тобто, якщо встановлено, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після вчинення злочину захворіла на душевну хворобу, яка виключає застосування покарання, суд, коли визнає за потрібне, виносить ухвалу, а суддя – постанову про застосування примусових заходів медичного характеру з зазначенням, яких саме.

У зв'язку з цим в науковій літературі зазначається, що варто розрізняти чинники, які визначають необхідність застосування до особи примусових заходів медичного характеру та чинники, що впливають на обрання одного з чотирьох видів впливу, представлених у системі примусових заходів медичного характеру [1, с.103].

Підставою, яка визначає необхідність застосування примусових заходів медичного характеру є висновок суду про неможливість покращення стану психічного здоров'я особи іншим чином, окрім як застосування до неї одного із примусових заходів медичного характеру. У процесуальному аспекті це втілюється у винесенні судом відповідної постанови.

Як вдало зазначається в літературі, у разі призначення застосування примусових заходів медичного характеру суди зобов'язані враховувати характер і глибину психічного розладу особи. Вибір виду примусового заходу медичного характеру повинен здійснюватись з урахуванням думки експертів-психіатрів, яка викладена у висновку відповідної експертизи [5, с.23].

Суд зобов'язаний враховувати суспільну небезпечність неосудного або обмежено осудного саме на момент розгляду кримінальної справи. Адже наскільки тяжким не було б вчинене неосудним або обмежено осудним діяння, примусові заходи медичного характеру не можуть бути застосовані щодо нього, якщо на час вирішення питання про застосування цих заходів особа здорова, або, хоча й хвора, але у зв'язку із змінами її

психічного стану, вже не є суспільно небезпечною. З іншого боку, в результаті загострення психічного захворювання особи під час розгляду справи в суді, може з'явитися потреба у госпіталізації її до установи з посиленням наглядом. Таким чином, для визначення виду спеціальної лікувальної установи необхідно враховувати критерії, за допомогою яких характеризується особистість неосудної або обмежено осудної особи.

Примусові заходи медичного характеру є заходом активного примусового впливу на особу із заздалегідь невизначеним строком застосування цього впливу. Така їх особливість разом із наявністю в їх змісті суттєвих обмежень прав та свобод особи, можливого утримання особи в умовах ізоляції вимагає пильної уваги до правової регламентації не лише порядку та форм визначення підстав застосування цих заходів, але й до чіткої регламентації підстав припинення їх застосування [1, с.104].

Будь-який строковий захід правового впливу обов'язково повинен бути припинений із закінченням певного, заздалегідь визначеного періоду часу. І будь-яке недотримання цих термінів правозастосовним органом вважається незаконним. Стосовно ж часу, тривалості застосування до особи примусових заходів медичного характеру жодних подібних гарантій законом не надається. Хоча ст. 95 КК України й містить термін «припинення застосування примусових заходів медичного характеру», але підстав для цього припинення кримінальний закон не називає.

У пункті 20 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 3 червня 2005 р. № 7 з цього приводу зазначено: «Як випливає зі ст.ст. 94, 95 КК України, примусові заходи медичного характеру скасовуються (припиняються) в порядку, передбаченому ст.ст. 419, 422 КПК України, у зв'язку з одужанням особи чи зміною її психічного стану на такий, що не становить очевидної небезпеки для неї або інших осіб».

Таким чином, закон визначає два види підстав припинення застосування примусових заходів медичного характеру: 1) зміна психічного стану хворого на краще (ч. 3 ст. 95 КК України); 2) видужання особи (ч. 4 ст. 95 КК України).

Окремого розгляду потребує питання про правомірність існуючої практики зміни призначеного примусового медичного заходу на інший, з більш суворими умовами утримання. Як зазначається в науковій літературі, досить часто таке переміщення з однієї лікарні в іншу використовується для того, щоб позбутися на певний час хворого, який є складним для утримання. Але головним у цій процедурі є те, що вона може повторюватися без обмеження. У цих випадках підставою висувається така зміна психічного стану хворого та його поведінки, яка збільшує його небезпеку, підвищуючи ризик вчинення нового суспільно небезпечного діяння [2, с.20 – 21].

У статті 422 КПК України регламентується розгляд питання про скасування чи зміну примусових заходів медичного характеру і вказується, що воно проводиться за правилами ст. 419 КПК України. Проте як вдало зазначає С.Л. Шаренко, застосування положень цієї норми закону до порядку судового розгляду справ про скасування або зміну примусових заходів медичного характеру недоцільний, оскільки це не провадження, яке можна віднести до стадії виконання постанови (ухвали) про застосування примусових заходів медичного характеру [4, с.144]. Окрім того, невизначеність в регулюванні цього питання призводить до численних порушень в судовій практиці, зокрема щодо обов'язкової участі захисника при вирішенні питання про скасування або зміни примусового заходу медичного характеру.

Разом з тим, варто зауважити, що кримінально-процесуальний закон не містить загальних вимог, які пред'являються до документів, складених в кримінальних справах, вказуючи лише назву і зміст деяких із них (ст. 85, 130, 332 – 335, 378 та ін. КПК України). Проте всі документи повинні відповідати загальним вимогам, які ставляться до будь-яких індивідуально-правових актів застосування норм права.

У справах про застосування примусових заходів медичного характеру, під обґрунтованістю ухвали (постанови) треба розуміти вирішення всіх питань, передбачених ст. 420 КПК України, тобто: чи мало місце суспільно небезпечне діяння, з приводу якого була порушена справа; чи вчинено це діяння особою, щодо якої розглядається справа; чи вчинила дана особа вказане діяння у стані неосудності, чи захворіла після

вчинення злочину на душевну хворобу, що виключає застосування покарання; а також: вирішити долю речових доказів; визначити, з кого і в якому розмірі повинні бути стягнені судові витрати; вирішити питання про місцеперебування особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру в лікувальній установі спеціального типу до набрання постановою (ухвалою) законної сили; встановити над цією особою опіку; вирішити питання про охорону майна такої особи, про влаштування неповнолітніх дітей цієї особи у випадку відсутності в них другого з батьків. При цьому слід мати на увазі, що правильно було б при розгляді справи даної категорії не розглядати долю цивільного позову, оскільки вирішення цього питання залежить від наявності винних дій особи, а при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного характеру суд не вирішує питання про винність (чи невинність) особи, щодо якої розглядається справа, а лише констатує факт вчинення нею суспільно небезпечного діяння в стані неосудності. Тому цивільний позов повинен бути розглянутий окремо в цивільному провадженні [4, с.130].

Таким чином, обґрунтованість ухвали (постанови) суду в справах про застосування примусових заходів медичного характеру – це така її властивість, при якій висновки суду про подію злочину, про винність чи невинність особи у вчиненні злочину, при визначенні необхідності застосування примусових заходів медичного характеру, а також вирішенні всіх інших питань, пов'язаних з розглядом кримінальної справи, з вірогідністю впливають з повноти зібраних доказів, досліджених судом у процесі судового розгляду.

Література

1. Беклеміщев О.В. Підстави призначення, продовження та припинення застосування примусових заходів медичного характеру / О.В. Беклеміщев // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2009. – № 1. – С. 99-107.
2. Первомайський В.Б. Призначення примусових заходів медичного характеру щодо психічно хворих, які вчинили суспільно небезпечні діяння: Методичні рекомендації / В.Б. Первомайський, В.Р. Ілейко, А.І. Цубера, Л.О. Кригіна. – Київ, 1998. – 22 с.
3. Смирнов А.В. Уголовный процесс: Учебник для вузов / [А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский]; под общ. ред. А.В. Смирнова.–[2-е изд.]. – СПб.: Питер, 2005. – 699 с.
4. Шаренко С.Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових

заходів медичного характеру: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Шаренко Світлана Леонідівна. – Х., 1999. – 157 с.

5. Юрченко Р.Н. Судопроизводство по делам о применении принудительных мер медицинского характера к невменяемым: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Р.Н. Юрченко. – Караганда, 2003. – 28 с.

Анотація

Дердюк Б.М. Рішення суду у справах неосудних та обмежено осудних осіб. – Стаття.

У статті розглядаються питання винесення судом рішення у справах неосудних і обмежено осудних осіб.

Ключові слова: рішення суду, вирок, постанова (ухвала).

Аннотация

Дердюк Б.М. Решение суда по делам невменяемых и ограниченно вменяемых лиц. – Статья.

В статье рассматриваются вопросы вынесения судом решения по делам невменяемых и ограниченно вменяемых лиц.

Ключевые слова: решение суда, приговор, постановление.

Summary

Derdyuk B.M. Court decisions in cases of non compos and limited responsible persons. – Article.

This article covers questions as to court decisions in cases of non compos and limited responsible persons.

Key words: court decision, verdict, legal resolution (judge's ruling).

В.В. Король

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права, процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доцент

Г.Р. Крет

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри гуманітарних та